

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.70>

Черниш М.О.

*к.ю.н., доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
ORCID ID: 0009-0000-6416-7617*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВOPOPУШЕННЯМ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Постановка проблеми. Кримінальні правопорушення проти довкілля порушують суспільні відносини у сфері захисту конституційного права громадян на безпечне середовище. Крім того, вони здійснюють негативний вплив на сферу охорони, раціонального використання, збереження та відновлення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, мінімізації та ліквідації негативного впливу людської діяльності на природу, захисту генетичного фонду живих організмів, ландшафтів, природних комплексів, унікальних територій і природних об'єктів, що мають історико-культурну цінність.

На сьогодні вітчизняні та міжнародні нормативні документи не містять єдиного, загальновизнаного визначення права на здорове довкілля. Умовно, це право можна представити як сукупність об'єктивного та суб'єктивного компонентів. Об'єктивні складові включають чисте, безпечне для здоров'я людини повітря; безпечний і стабільний клімат; доступ до чистої безпечної для здоров'я людини питної води; здоровий та сталий вирощений продукт; нетоксичні середовища для проживання, праці, навчання та гри; здорове та багате біорізноманіття. Суб'єктивна складова цього права передбачає прав на доступ до інформації, право на участь у прийнятті рішень та доступ до правосуддя, ефективні засоби правового захисту, включаючи безпечне здійснення цих прав без репресій і помсти.

Важливо усвідомлювати, що реалізація права на здорове довкілля забезпечується шляхом консолідації зусиль світової спіль-

ноти, міжнародної співпраці, солідарності та рівності в діяльності з охорони довкілля, у тому числі мобілізацію ресурсів, визнання наддержавних юрисдикцій у відношенні до шкідливих впливів на права людини, зумовлених погіршенням стану довкілля.

Дослідження наукової літератури показує, що вивченням проблематики запобігання злочинності займалися та займаються вчені як: О.М. Бандурка, В.С. Батиргарєєва, В.І. Борисов, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, А.П. Закалюк, О.Г. Кальман, О.Г. Колб, О.М. Костенко, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, П.П. Михайленко, С.Л. Стрельцов, В.О. Туляков, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, Н.М. Яршин, О.Н. Яршин та ін. роботи яких і склали методологічне підґрунтя при викладенні змісту даної наукової статті

Метою статі є дослідити та проаналізувати діючи систему нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини у сфері запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля.

Виклад основного матеріалу. Вперше на міжнародному рівні проблеми навколишнього середовища були розглянуті в Стокгольмі на конференції ООН у 1972 р. Під час міжнародного форуму було прийнято рішення про включення до програм дій на урядовому рівні заходів для вирішення актуальних екологічних проблем та питань охорони навколишнього середовища. Саме на цій конференції було визнано права людини на «свободу, рівність та адекватні умови життя у навколишньому середовищі».

Підсумком роботи конференції стало прийняття окрім інших документів - Декларації Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем навколишнього середовища (Стокгольмська декларація) та Плану дій із захисту навколишнього середовища. Стокгольмська декларація стала базисом фундаментальних усвідомлень та прийняття рішень на рівні окремих держав.

Після Стокгольмської конференції була заснована Програма ООН з навколишнього середовища (1972 р.). Вона є головним органом ООН у сфері охорони довкілля, покликаним забезпечувати глобальне керівництво та сприяти міжнародному співробітництву для збереження природи. Основними напрямками діяльності органу є підтримка екологічних ініціатив, поширення інформації та надання допомоги країнам для покращення якості життя та стану довкілля.

Конвенція про захист довкілля засобами кримінального права 1988 р. [1] стала першим міжнародним інструментом, що містить визначення найбільш серйозних екологічних злочинів, вчинених навмисно або з необережності, положення про юрисдикцію, санкції, конфіскаційні заходи, відновлення навколишнього середовища, корпоративну відповідальність тощо. 23 листопада 2022 року Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Положення про Комітет експертів із захисту довкілля за допомогою кримінального права (PC-ENV) [2].

Важливим документом, який регулює питання захисту навколишнього середовища є Директива (ЄС) 2024/1203 про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права [3]. Документ концентрується на захисті оточуючого середовища шляхом запобігання та боротьби з екологічними злочинами та ефективному забезпеченні дотримання екологічного законодавства Союзу. Директива закріплює правила щодо визначення кримінальних злочинів, а також санкцій та заходів, які повинні бути вжиті державами-членами.

У 2015 році рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку на саміті ООН з питань сталого розвитку були схвалені Глобальні цілі сталого розвитку «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [4]. Визначено, що запорукою сталого розвитку є рівновага між економічними та екологічними інтересами суспільства. Порушення такої рівноваги суттєво погіршує якість життя людей та безпосередньо унеможливорює сталий розвиток, тобто такий розвиток, який робить можливим задоволення потреб сучасного покоління людей без шкоди для майбутніх поколінь.

Так, із сімнадцяти цілей, які мають забезпечити сталий розвиток світу, шість цілей спрямовані на вирішення саме екологічних проблем: ціль № 6 «чиста вода та належні санітарні умови»; ціль № 7 «відновна енергія»; ціль № 12 «відповідальне споживання»; ціль № 13 «боротьба зі зміною клімату»; ціль № 14 «збереження морських екосистем»; ціль № 15 «збереження екосистем суходолу». Тобто, це свідчить як про критичність екологічної ситуації в світі, про усвідомлення необхідності скорочувати споживання ресурсів, переходити на альтернативні види матеріалів та відновлювані джерела енергії, упроваджувати ресурсоефективні, маловідходні та більш чисті технології, так і про рішучість до активних дій на шляху подолання екологічної катастрофи.

Система національних нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері захисту довкілля є досить масивною. Це пов'язано з тим, що вона охоплює різні екологічні сфери. Правова платформа регулювання відносин у сфері захисту довкілля складається з:

1) кодексів: Водного, Цивільного захисту, Земельного, Лісового, Митного, Торговельного мореплавства, Про надра, Про адміністративні правопорушення;

2) законів України: (наприклад «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про внутрішній водний транспорт», «Про екологічний аудит», «Про охорону

атмосферного повітря», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», «Про національну інфраструктуру геопросторових даних», «Про оцінку впливу на довкілля» тощо);

3) постанов Верховної Ради України (зокрема Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років» від 14.01.2020 № 457-IX);

4) Указів Президента України («Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 вересня 2022 року «Про охорону, захист, використання та відтворення лісів України в особливий період», введено в дію Указом Президента України від 29 вересня 2022 року № 675/2022; «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду» 21 листопада 2017 року № 381/2017);

5) Постанов Уряду (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами» від 23 вересня 2020 р. № 993; Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру стратегічної екологічної оцінки від 2.05.2023 № 430);

6) розпоряджень Кабінету Міністрів України (Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про погодження зміни цільового призначення земельних ділянок» від 15.09.2021 № 1122-р);

7) інструкцій (Інструкції щодо профілактики та боротьби з інфекційною анемією лососевих, затвердженої Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України від 29.04.2021 №895-21);

8) наказів (Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Про затвердження Положення про функціональну підсистему охорони і захисту лісів єдиної державної системи цивільного захисту» від 22.04.2021 № 270; Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів «Про

затвердження Правил охорони підземних вод України від 11.05.2023 р. № 325») та ін..

Крім того, за забруднення навколишнього середовища, порушення у сфері використання природних ресурсів, спричинення шкоди тваринному світу та інші екологічні порушення Кодексом України про адміністративну відповідальність передбачена адміністративна відповідальність.

Розділом VIII Кримінального кодексу України передбачена кримінальна відповідальність за правопорушення, що шкодять природному середовищу, зокрема забруднення вод, повітря, земель, незаконну порубку лісу, порушення правил екологічної безпеки тощо.

Висновки. Отже, резюмуючи вищевикладене зазначимо, що:

1. Система правового регулювання запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля складається з широкого переліку нормативно-правових актів, що пов'язано з різними екологічними об'єктами, які потребують регулювання та охорони.

2. Норми КК України характеризуються певною розмитістю. Відсутні чіткі критерії оцінки шкоди довкіллю. Це ускладнює правильну кваліфікацію, однозначне правозастосування та призводить до безкарності. Зокрема поняття «значна шкода» або «екологічна катастрофа» залишаються нечіткими, відсутні чіткі критерії розмежування цих понять.

3. Санкції статей, які встановлюють відповідальність за екологічні кримінальні правопорушення, є досить м'якими. Дослідження судової практики свідчить про те, що трапляються випадки, коли штрафи за злочини проти довкілля є значно меншими, ніж економічна вигода, яку отримала винна особа, вчинивши таке кримінальне правопорушення. В наслідок таких покарань втрачається превентивний ефект кримінального законодавства.

4. КК України не охоплює певні новітні кримінальні правопорушення. Законодавчо не врегульованими є проблеми поводження з електронними відходами чи шкода від нових видів промислових діяльностей (шахтні розробки

з хімічними реагентами, фреонові установки). У законодавстві недостатньо інструментів для протидії злочинам, які прямо чи опосередковано впливають на зміну клімату (масова вирубка лісів, незаконний видобуток корисних копалин).

5. Законодавство не завжди відповідає сучасним екологічним викликам, таким як глобальна зміна клімату, цифровий контроль за викидами чи порушення в новітніх промислових галузях.

6. Потребує розроблення єдина методика оцінки шкоди довкіллю та впровадження циф-

рові інструменти моніторингу стану довкілля.

Для своєчасного попередження та ефективного протистояння кримінальним правопорушенням проти довкілля в умовах війни потребує належного законодавчого забезпечення процес постійного моніторингу за станом навколишнього середовища та його змінами, зумовленими воєнною агресією РФ проти України, а також розробка та впровадження дієвих заходів, спрямованих на якнайшвидшу ліквідацію небезпечних екологічних наслідків в умовах війни та у післявоєнний період.

Анотація

У статті автор досліджує нормативно-правове підґрунтя запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля. Зазначається, що на конституційному рівні визначено, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Обов'язком кожної людини є не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки.

Система нормативно-правового запобігання складається з міжнародно-правових актів та актів національного законодавства національних нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері захисту довкілля: кодексів, законів, постанов Верховної Ради України, Указів Президента України, постанов, розпоряджень Кабінету Міністрів України, інструкцій та наказів.

Чинним законодавством визначено наступні вектори збалансованого використання природних ресурсів: 1) запровадження ресурсозберігаючих технологій; 2) повноцінне впровадження оцінки впливу на довкілля; 3) обов'язковість рекультивації; 4) невідворотність відповідальності за порушення природоохоронного законодавства; 5) посилення відповідальності за шкоду, заподіяну довкіллю, відповідно до міжнародних зобов'язань України.

Автор зазначає, система правового регулювання запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля складається з широкого переліку нормативно-правових актів, що пов'язано з різними екологічними об'єктами, які потребують регулювання та охорони.

Законодавство не завжди відповідає сучасним екологічним викликам, таким як глобальна зміна клімату, цифровий контроль за викидами чи порушення в новітніх промислових галузях. Потребує розроблення єдина методика оцінки шкоди довкіллю та впровадження цифрові інструменти моніторингу стану довкілля. Для своєчасного попередження та ефективного протистояння кримінальним правопорушенням проти довкілля в умовах війни потребує належного законодавчого забезпечення процес постійного моніторингу за станом навколишнього середовища та його змінами, зумовленими воєнною агресією РФ проти України.

Ключові слова: запобігання, протидія, екологічна безпека, довкілля, злочинність, навколишнє середовище, екологічна злочинність.

Chernysh M.O. Legal regulation of the prevention of criminal offenses against the environment Summary

In the article, the author examines the regulatory and legal basis for the prevention of criminal offenses against the environment. It is noted that at the constitutional level it is determined that

everyone has the right to an environment safe for life and health and to compensation for damage caused by the violation of this right. It is the duty of every person not to cause harm to nature, cultural heritage, and to compensate for the damage caused by it.

The system of regulatory and legal prevention consists of international legal acts and acts of national legislation national regulatory and legal acts that regulate relations in the field of environmental protection: codes, laws, resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine, Decrees of the President of Ukraine, resolutions, orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine, instructions and orders.

The current legislation defines the following vectors of balanced use of natural resources: 1) introduction of resource-saving technologies; 2) full implementation of environmental impact assessment; 3) mandatory reclamation; 4) the inevitability of liability for violations of environmental legislation; 5) increased liability for damage caused to the environment, in accordance with Ukraine's international obligations.

The author notes that the system of legal regulation of the prevention of criminal offenses against the environment consists of a wide list of regulatory acts, which is associated with various environmental objects that require regulation and protection.

Legislation does not always meet modern environmental challenges, such as global climate change, digital emission control or violations in new industrial sectors. A unified methodology for assessing environmental damage and the introduction of digital tools for monitoring the state of the environment are needed. For timely prevention and effective counteraction to criminal offenses against the environment in war conditions, the process of constant monitoring of the state of the environment and its changes caused by the military aggression of the Russian Federation against Ukraine requires proper legislative support.

Key words: prevention, counteraction, environmental safety, environment, crime, environment, environmental crime.

Список використаних джерел:

1. Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law. URL: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res//treaties/definitions/treaty/convention_on_the_protection_of_the_environment_through_criminal_law_html/CETS_172.docx.pdf.
2. Terms of reference of the Committee of Experts on the protection of the environment through criminal law (PC-ENV). URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680a91ebb%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680a91ebb%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]})
3. Directive (EU) 2024/1203 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC. URL: <https://db.eurocrim.org/db/en/doc/3947.pdf>
4. Як ООН підтримує Цілі сталого розвитку в Україні. <https://ukraine.un.org/uk/>
5. Shablysty, V. V., Kosiachenko, K. E., Berezniak, V. S., Roman A. Katorkin, & Viktor Y. Konopelskyi. (2023). Activities of international medical and humanitarian non-governmental organizations in Ukraine under the conditions of martial law. *Christian Journal for Global Health*, 10(1), 33-42. <https://doi.org/10.15566/cjgh.v10i1.749>